

UMĚNÍ JAKO TRANSFORMAČNÍ SÍLA. KOGNITIVNĚ-EMOCIONÁLNÍ DYNAMIKA VNÍMÁNÍ UMĚNÍ

 LOJDOVÁ, Šárka. *Změnit svět uměním: Definice umění Arthura C. Danta a emocionální zkušenost publika*. Praha: Karolinum, 2024. 254 s. ISBN 978-80-246-5869-8.

V době, kdy se městské zdi proměňují v plátna protestních graffiti a digitální platformy šíří vizuální manifesty během několika sekund, se umění transformuje z „objektu v galerii“ na *sociálního aktéra* (Kester 2011; Bishop 2012). Tato změna vyvolává otázku, zda a jak může umění fungovat jako katalyzátor trvalých společenských změn – otázku, kterou se Šárka Lojdocová systematicky zabývá ve své knize *Změnit svět uměním: Definice umění Arthura C. Danta a emocionální zkušenost publika*. Publikaci vydalo v roce 2024 Nakladatelství Karolinum a představuje cenný a originální příspěvek k recepci díla Arthura Colemana Danta (1924–2013), jednoho z nejvýznamnějších analytických filozofů umění 20. století. Jeho texty o ontologii a historické podmíněnosti umění měly nesporný vliv na to, jak o soudobém umění uvažujeme.

Autorka publikace je absolventka doktorského studia estetiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Věnuje se převážně angloamerické filozofii umění, působí jako pedagožka a příležitostně překládá z angličtiny. Kniha, která vychází z autorčiny disertační práce, se soustředí na časté, avšak stále aktuální téma: definování umění a jeho proměny v posthistorické éře. Představuje zásadní publikační počin nejen v tom, že se jedná

o dosud jedinou ucelenější interpretaci Dantova díla v českém a slovenském prostředí, ale především v inovativním výkladu filozofických myšlenek, který přesahuje tradiční, a často reduktivní, chápání jeho díla jako primárně obsahově-sémantického. Šárka Lojdocová se systematicky zabývá Dantovým filozofickým systémem s cílem vnést do něj nově definovanou „zkušenostní dimenzi“ umění, kterou vnímá jako nedílnou součást jeho definice, a nabízí tak cenný příspěvek k diskusi o společenské funkci umění.

Umění v akci: struktura a základní myšlenky

K hlavním přednostem knihy patří přehledná struktura, díky které se čtenář či čtenářka neproblematicky orientuje v Dantových myšlenkách. Autorka také obratně vymezuje různé filozofy teze a formuluje hranice jeho vlastního interpretačního rámce spolu se svými analytickými postřehy. Šárka Lojdocová se v knize zaměřuje na tři úrovně působení umění: ontologickou – co umění „je“ (definice, ontologie); sociální – jak se umění zapojuje do veřejného prostoru či jak vytváří dialog; a emocionální – jaký prožitek vyvolává u publika a jak tento prožitek přispívá k sociálním změnám. Autorka

propojuje teoretické perspektivy (kritická teorie, estetika, sociologie kultury) s konkrétními případovými studiemi, na kterých demonstroe i vyvrací filozofovy myšlenky. Systematicky zkoumá, jak podle Arthura C. Danta funguje umění jako interpretativní rámec, který umožňuje nejen estetické, ale i kognitivně-emocionální reakce. Ačkoliv Danto věnoval analýze obsahu a interpretaci uměleckých děl značný prostor, Lojdová ukazuje, že jeho uvažování se neomezovalo pouze na tuto rovinu. Identifikuje klíčový moment, kdy uznal, že samotná definice umění musí být posílena o další kritéria.

Kniha je rozdělena do tří hlavních částí, v nichž autorka systematicky rozebírá Dantovu filozofii. První oddíl se věnuje myslitelovým východiskům, jako jsou pojmy reprezentace a metoda nerozlišitelnosti, a rovněž jeho kritickému postoji k estetickému oceňování umění. Následující kapitola se zaměřuje na samotnou definici umění a na sémantickou dimenzi, kterou Danto definuje skrze pojem obsahu a interpretace. Poslední část zkoumá takzvanou „pragmatickou dimenzi“ umění. Rozlišení mezi sémantickou a pragmatickou dimenzí umožní text nejen lépe systematizovat a zpřesnit výklad, ale také zohlednit terminologickou nejednoznačnost, která se s Dantovými texty o filozofii často pojí. Danto tvrdí, že umění není jen soubor vizuálních vlastností, ale konceptuální rámec, který umožňuje interpretaci a rozpoznání. Podle Lojdové umění jako „filozofický termín“ dovoluje přesun z estetické hodnoty na sociální funkci – umění může „přetavit“ naše vnímání reality tím, že nabídne nový narativ.

Autorka v knize srozumitelně objasňuje klíčové aspekty Dantovy filozofie a rovněž demystifikuje jeho provokativní tezi o „konci umění“. Dále poukazuje na to, že Danto neměl na mysli zánik tvorby, ale spíše zánik teleologicky orientovaných řídicích narativů (např. Vasari a Greenberg), které určovaly

směr dějin umění (40–43). Lojdová navíc s jemnou kritičností upozorňuje na Dantovo „prorocktví“ jako na filozofickou chybu a poukazuje na to, že sám Danto se ve svém pozdějším díle stal vůči posthistorickému pluralismu optimistický, což značí posun v jeho myšlení od nostalgie k oslavě svobody (136–137). Tímto přístupem Lojdová nepopisuje Danta jen jako uzavřenou historickou postavu, ale vede s ním aktivní rozmluvu. Danto argumentuje, že po moderní avantgardě už neexistuje jediné „správné“ umění; všechny formy jsou možné, pokud jsou uznány v rámci „historického kontextu“ a „kritického dialogu“. Autorka tuto myšlenku rozvíjí jako otevřenost k interdisciplinaritě: umělec či umělkyně může kombinovat vizuální působení, technologie i aktivismus, bez ohledu na tradiční žánrové hranice. Lojdová nevidí v posthistorickém umění prohru, ale naopak výhru neomezených možností. Připomíná, že se Danto sám postupem času začal na konec umění dívat s optimismem a akcentoval svobodu, kterou toto období umělcům přineslo.

Od ontologie k emocionální proměně

V Dantově filozofii Lojdová identifikuje stěžejní pojem *svět umění*. Ačkoliv Danto termín nijak přesněji nedefinuje, používá jej jako intuitivně srozumitelný koncept (Danto 1997) a autorka jej metaforicky přirovnává k atmosféře obklopující umělecká díla (124). Vedle tohoto konceptu rozebírá i Dantův pojem *vtělení* – tedy nutnost, aby obsah díla byl vyjádřen v konkrétní hmotné bázi. Pro filozofa je zásadní právě způsob, jakým je obsah vtělen; *vtělení* má dle Lojdové obdobnou roli jako definiční podmínka významu (133–137). Zároveň zdůrazňuje, že Dantova filozofie umění se neomezuje pouze na pojmy. Svou tezi staví na argumentu, že Danto, ačkoli je v sekundární literatuře primárně spojován s ontologickou transfigurací věcí v umělecká díla a „obsahovou dimenzí“ umění,

dlouhodobě zastával názor, že umělecká díla mají nejen obsah, ale také schopnost vyvolat na straně vnímatele emocionální reakci, potažmo proměnit jeho náhled na svět. Autorka pak u Danta rozlišuje dvojí transfiguraci: zaprvé ontologickou, při níž se obyčejné věci stávají uměleckými díly prostřednictvím interpretace; zadruhé transfiguraci emoční, kdy umělecké dílo vyvolává silné prožitky a dokáže proměnit vnímání recipienta.

Přístup Lojdové se odlišuje od ostatních zejména tím, že propojuje Dantovu teorii s kognitivně-emocionální dynamikou. Autorka na konkrétních příkladech (např. Banksy, Ai Weiwei) a na základě interdisciplinárního výzkumu (neuroestetika) demonstruje, jak umění transformuje individuální zážitek v kolektivní politickou energii. Emoce tedy mohou sloužit jako most mezi estetickým a politickým – emocionální zážitek je „překladovým filtrem“, který umožňuje veřejnosti internalizovat kritiku a následně jednat. Autorčina hlavní teze je představena v závěrečné kapitole s názvem „Zkušenostní dimenze jako součást podstaty umění?“, kde argumentuje, že tato dimenze proniká do samotné podstaty umění a dává mu potenciál měnit životy. Podle Lojdové je klíčové, že umělecká díla mohou vyvolávat v recipientovi emocionální prožitky a zásadně ovlivnit jeho pohled na svět. Tento vhléd posouvá Dantovo pojetí za hranice čistě teoretického rámce a ukazuje, že v jádru jeho myšlení je obsažena myšlenka umění jako transformační síly. Tímto způsobem Šárka Lojdová nejen doplňuje, ale v jistém smyslu i rekonfiguruje Dantovu teorii, a to i s ohledem na umění současnosti.

Kritická perspektiva: obohacení Dantova pojetí

Autorka ve své knize reflektuje novou roli, kterou hraje teorie v posthistorickém období umění. Zdůrazňuje, že úkolem umělecké kritiky v tomto kontextu není

jen hodnocení, ale především zprostředkování a interpretace uměleckého díla veřejnosti. Publikace tak může být obzvláště relevantní pro současnou galerijní a muzejní praxi. Právě zde se ale ukazuje i její limit: Lojdová akcentuje emocionální a transformační potenciál umění, méně už však řeší, jak je tento potenciál institucionalizován a tím i oslabován. Dantova koncepce *světa umění*, chápáná jako síť lidí a institucí, které umožňují označit „něco“ za umělecké dílo, může skrývat mocenské struktury, které myslitel neadresuje. Emoce v muzejních prostorech nejsou jen spontánní reakce, ale mohou být využity k podpoře či neutralizaci politických aspirací. Už James Clifford (1988) upozornil, že „display“, neboli způsob vystavení děl, je politický akt, který často reprodukuje existující mocenské hierarchie (124). V tomto kontextu Hooper-Greenhill (2010) popisuje kurátorský výběr jako formu „symbolické moci“, jež určuje, které objekty získají institucionální legitimitu (112–113). Obdobně Macdonald, Gerbich a von Oswald (2018) poukazují na to, že mnohé emocionálně působivé výstavy sice vyvolávají silné reakce, ale nakonec končí jen symbolickou validací, nikoli skutečnou strukturální změnou. Rozšíření o kritické teorie institucionálního mocenského rámce (Bourdieu 1996; Foucault 1977) by umožnilo lépe rozlišit mezi skutečnou sociální transformací a pouhou institucionální kooptací aktivistických projektů a vést k zamyšlení, jak mohou muzea a galerie „re-politizovat“ umění.

Závěrečné zhodnocení

Monografie Šárky Lojdové je fundovaným a metodologicky precizním dílem, jež přináší cenné podklady pro další práci s Dantovými myšlenkami. Její přínos spočívá v odvážné a přesvědčivé reinterpretaci Dantovy filozofie, která obohacuje dosavadní výzkum umění o zkušenostní a emocionální rozměr. Lojdová na jejím základě definuje umění jako interpretativní

rámec a emocionální reakci publika považuje za most mezi estetikou a společenskou změnou. Předkládá také kognitivně-emocionální model jako mechanismus, který proměňuje vnímání umění. Pro uměleckou kritiku i publikum to znamená zvýšený důraz na teorii, která jim pomáhá zorientovat se v pluralitním světě umění, namísto aby se spoléhaly na tzv. „školené oko“.

Kniha je určena nejen odborníkům a odbornicím v oblasti filozofie a estetiky, ale díky svému srozumitelnému stylu a systematickému přístupu se může stát i cenným studijním materiálem pro studenty a studentky dějin umění či vizuální teorie. Jedná se o důležitý příspěvek, který posouvá debatu o Dantovi

kupředu a ukazuje trvalou relevanci jeho filozofie. Dantovy myšlenky nám v podání Lojdové pomáhají pochopit, jak může umění ovlivňovat naše pocity a formovat kolektivní vědomí. Autorka ukazuje, jak se umění skrze emocionální prožitek stává účinným katalyzátorem společenských změn, ať už jde o reakce na politické události, environmentální krize či sociální nespravedlnosti. Její analýza Dantovy filozofie nabízí nový pohled na sílu umění jakožto média, které nejen odráží realitu, ale aktivně ji pomáhá měnit. Kniha se tak může stát návodem, jak číst a vnímat umění nikoliv jako statický objekt, ale jako dynamický proces, který nás aktivně zapojuje do dialogu o stavu světa.

Bibliografie

- BISHOP, Claire. 2012. *Artificial Hells: Participatory Art and the Politics of Spectatorship*. London: Verso, 2012.
- BOURDIEU, Pierre. 1996. *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*. Cambridge: Polity Press, 1996.
- CLIFFORD, James. 1988. *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Museums, and Anthropology*. Harvard University Press, 1988.
- DANTO, Arthur C. 1997. *After the End of Art: Contemporary Art and the Pale of History*. Princeton University Press, 1997.
- HOOPER-GREENHILL, Eilean. 2010. *Museums and the Interpretation of Visual Culture*. New York: Routledge, 2010.
- KESTER, Grant H. 2011. *The One and the Many: Contemporary Collaborative Art in a Global Context*. Durham: Duke University Press, 2011.
- MACDONALD, Sharon – GERBICH, Christine – VON OSWALD, Margareta. 2018. No Museum is an Island: Ethnography beyond Methodological Containerism. *Museum & Society* 16, 2018 č. 2, s. 138–156.

Mgr. Bc. Terezie Řánková, Ph.D.
Ústav evropské etnologie
Filozofické fakulty Masarykovy univerzity
Muzeum hlavního města Prahy
terezie.rankova@gmail.com
 <https://orcid.org/0000-0002-5980-4439>

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.